

TARÜ

Exami -
kirjanditest

G. Långaste

TARTU 1961

A-23789
III

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
EESTI KEELE KATEEDER

G. Säugaste

Exami -
kirjanditest

TARTU 1961

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

81143

Käesolev brošüür on mõeldud neile, kelle ees seisab ülesanne kirjutada eksamikirjand. Siin tutvustatakse esmalt kirjandi eesmärki ja asendit kõrgemate koolide sisseastumiseksamite süsteemis. Seejärel antakse ligemat selgitust kirjandi eri külgedest ja omadustest, mille alusel toimub eksamitööde hindamine. Peatähelepanu kuulub kirjandite sõnastusele; sisu- ja kompositsiooninõudeid, mis suuresti sõltuvad iga konkreetse töö temast ja laadist, saab üksnes kergelt riivata.

Lausestust ja sõnavara analüüsitakse peamiselt varasemate kirjandite põhjal; seejuures püütakse osutada just neile keele- ja stiilriketele, mis kõige sagedamini kahjustavad eksami tulemusi, aga iseloomustavad laiemagi üldsuse halba keelepruuki ja millest nii ajakirjanduses, raadios kui ka keelelistel nõupidamistel on korduvalt juttu olnud. Individuaalset laadi eksimused, samuti ilmsed ortograafia- ja grammatikavead jäävad vaatlusest välja.

"Eksamikirjanditest" võiks abiks olla kõrgematesse koolidesse astujatele kirjandi- ja kirjanõuete meeldetuletamisel, aga neilegi, kes veel keskkooli lõpuklassis või ettevõlmissus kursusel saavad sõnaoskuse ja kirjandite vormimise viimast lihvi. Ka iga teine kirjahuviline võib siit leida mõne tulusa näpunäite.

x x

x

Eksamikirjand seisab kõrgemate koolide sisseastumiskatsete hulgas esikohal, sest et see kõige mitmekülgselt võimaldab välja selgitada üliõpilase neid eeldusi, mida ta tingimata vajab edaspidises õppetöös ja kõrgema haridusega spetsialistina mis tahes töökohal. Komisjoni ees seisab küllalt keerukas ülesanne arvestada õigetes kaalusuhetes kõiki kirjandi omadusi, et tiheda konkursi tingimustes pingerida saaks täpne ja edasi õppima pääseksid kõige tublimad.

Sagedasti onksamikirjandis vastuolus kaks põhikomponenti: vorm ja sisu. Kui kirjavigu esineb rohkesti, ei pääse töö sisulised väärtused üldse kaasa rääkima: kirjandi hinde otsustab juba vigade arv. Et kirjaoskuse nõudest ei või midagi maha kaubelda, siis saab tihti sisuka, kuid vigase kirjandi kõrval parema hinde sisult kesine töö.

Aga ebasoodsalt mõjustavad kirjandi kvaliteeti veel teisedki omadused, varjatunud vead ning väärtused, mille suhtes eksaminand võib-olla ei osanud tähelepanelik olla. Seepärast on vajalik, et eksami eel igaüks oleks teadlik kirjandi põhinõuetest ja ühtlasi oskaks terase silmaga kontrollida oma väljendust ning keelepruuki, et juhuslikud komistused ei saaks mõjustama eksami tulemusi.

Püüamegi esmalt selgitada eksamikirjandi üldisi nõudeid, seejärel analüüsida kirjandite eri külgi, tutvustada seniste kogemuste alusel kõige sagedamaid puudusi, et uus vahetus võiks eelkäijate vigadest õppida ja oskaks samu karisid vältida.

Kõigepealt peab iga eksaminand olema selgusel, milleksksamikirjandit kirjutatakse ja mida selles hindamisel arvesse võetakse.

Kirjandist selgub kandidaadi oskus valitud teemat iseseisvalt läbi mõelda ja anda sellele omapoolne tõlgitsus. Töös tuleb analüüsida mitmesuguseid probleeme kirjandusest või tegelikust elust, selgitada põhjusi, kõrvutada, võrrelda, näha sarnast ja erinevat, taanduvat ja arenevat, teha üldistusi ja põhjendada neid. Seega: kirjandist nähtub eksaminandi iseseisva mõtlemise oskus, tema maailmavaateline küpsus ja teadlikkus.

Kirjandi kirjutamisel on vaja teemas kätkev küsimuste kompleks lahata üksikprobleemideks, need korrastada ja järjestada. Teemasse kuuluvaid mõtteid ei saa ritta seada juhuslike assotsiatsioonide alusel, nagu meelde tuleb, vaid korrastatult; töö tuleb üles ehitada läbimõeldud plaani järgi. Oskus oma teadmisi ja mõtteid organiseerida kindla kompositsiooni ja sobiva liigendusega tervikuks on iga elementaarsegi teadusliku töö metoodiline alus ja vajalik eeldus ülikoolitööks.

Kirjand saab hea siis, kui on, millest kirjutada, kui töö baseerub küllaldastel konkreetsetel faktidel. Üheteistkümne kooliaasta kestel salvestatakse mällu palju teadmisi ja tähelepanekuid õppetundidest ja elust, see kõik peab töö kirjutamisel olema käehaarde läheduses. Eksamikirjand ei eelda mingit erilist asjatundmist valitud erialal, vaid abiturienti üldist teadmiste taset. Muudugi saab kirjandit kirjutada ka väga väheste teadmistega, aga konkreetsuse puudumisel tuleb see üldsõnaline, kobav ja sisutu. Oskus töösse tuua just seda, mis teemasse kuulub, lahutada olulist ebaolulisest, on eriti hinnatav, see räägib kriitilisusest ja teadmiste kindlusest. Kui eksaminand suudab kindlakäeliselt opereerida seniate teadmistega, võib temalt loota samasugust kriitilisust ja põhjalikkust ka üliõpilasena, samuti hilisemas töös omandatud erialal.

Iga teaduskonna üliõpilasel tuleb õpingute kestel kirjutada oma erialal teadusliku sisuga töid: seminari- ja kursusetöid, võistlustöid, praktikumikirjeldusi, haiguslugusid,

diplomitöid jm., rääkimata kirjutamise vajalikkusest edaspidises kutsetöös. Oskus rüütada oma mõtteid sobivasse keelelise kesta käib paaris mõtteselguse ja loogilisusega. Selge mõte leiab enesele ka sobivaid keelelisi vahendeid, aga sisu ähmasust tuleb peita segase, ülikeeruka sõnastuse udukatte varju. Korrektnes lause, väljenduse täpsus, ilmekus, ökonoomsus on hea kirjandi omadused ja iseloomustavad eksaminandi kirjaliku väljenduse oskust.

Et emakeel on rahvuskultuuri vorm ja vajalik suhtlemisvahend mis tahes tööalal, siis peab iga nõukogude töötaja, liiatigi kõrgema hariduse taotleja põhjalikult valitsema oma emakeelt, peab suutma korrektselt väljenduda kõnes ja kirjas, ladusalt, vigadeta. Keele- ja kirjavead advokaadi dokumendil, arsti tõendil, arhitekti kavandis, rääkimata pedagoogi või žurnalisti kirjast, kõnelevad poolikust haridusest. Eksaminand annab tunnistust ka sellest, kuivõrd kindel on kandidaadi emakeele tundmine ja õigekiri.

Lõpuks on tähtis eksamitöö välinegi külge. Loetav ja esteetiline kiri on iga töötaja hinnatav omadus; eksamikirjandi väline kujundus, selle korrektsus ja puhtus annavad tunnistust kirjutaja töökuultuuri suhtes.

Niisiis iseloomustab kirjand eksaminandi väga mitmest küljest, kõneleb tema arengutasemest, oskustest ja teadmistest, tema eeldustest ülikoolitööks. Seepärast arvestabki komisjon hindamisel kirjandi kõiki omadusi, mida võib lühidalt kokku võtta järgnevat viieks komponendiks: 1) sisu, 2) kompositsioon, 3) stiil, 4) keel ja õigekiri, 5) väljendus.

Kõik märgitud komponendid ei määrata võrdsele eksamihinnale. Kui teemast mõõda kirjutatud või ideoloogiliselt ja faktiliselt vigane töö on vaieldamatult puudulik, siis mõjustab kirjandi väline külge hinnat tavaliselt ainult ühe astme võrra.

Vaatleme ligemalt, mida töö kirjutamisel selle eri külgedest tuleb silmas pidada ja millistest vigadest hoiduda.

Töö sisu arvestamisel seisab esikohal teemale vastavuse nõue. On tarbetu kasutada kirjandis teemaga lõdvalt

seotud aineid, meelevaldseid kõrvallepõikeid. Tuleb teraselt jälgida teema sõnastust ja taotlusi. Kirjandusteoseist kõnel-des hoidutagu üleasurest ümberjutustusest, kuigi seda leidub kirjandusõpikuis. Kui ülesandeks on näiteks valgustada talu-poegade ülestõusu põhjusti Vilde ajaloolistes romaanides, siis ei maksa asjata hakata iga teose sündmustikku jutustama, vaid võib julgesti eeldada, et komisjon teoseid tunneb, ja asuda antud ülesannet lahendama. On juhtunud sedagi, et kirjandil ei ole pealkirjaga midagi ühist. Tõõs teemal "Inimeses peab kõik olema ilus" on maalitud arutleva analüüsi asemel värvi-kas looduspilt päikesetõõsust, kastepiiskadest, õitest ja rohelusest, aga inimene ei astu üldse ette. Või kui kirjandi pealkirjaks on "J. Liivi isamaa-armastus tema luule valgusel", siis ei ole õige jutustada pikalt Liivi elulugu, läbi sõeluda kogu tema luule temaatika, et nagu muuseas ainult nimetada luuletusi, milles räägitakse ka kodust ja isamaast. Kui teema nõuab Pavel Vlassovi ja Väljaotsa Jaani võrdlust, siis tuleb kogu analüüs esitada kõrvutavalt, esile tuua sarnast ja erinevat nende iseloomus, tegevuses, tingimustes jne. Paljudes kirjandites aga jutustatakse esmalt ühe, siis teise teose sisu ja alles lõpul antakse paarirealine võrdlus, mis ei ole küllaldane isegi kokkuvõtteks ega kasva välja eelnenud tööst. Teema ignoreerimine - tahtlikult või taipamatusest - annulleerib kõik kirjandi voorused ja põhjustab puuduliku hinde.

Kirjandi sisust peab nähtuma autori ideoloogiline küpsus elunähtuste mõistmisel, tema veendumuste ja seisukohtade õigsus. Ei piisa mõnest stereotüüpselt fraasist kirjandi ilmes-tamiseks, "kapitalismi paljastamisest" või "piitsutamisest", "võitlemisest ühiskonna heaks" vms.; käsitletav probleem peab olema algusest lõpuni õigesti läbi mõeldud ja läbi tuntud, ainult siis saab sellest kirjand. Selleks et käsitleda sotsiaalseid probleeme, peab kirjutaja tundma ühiskonna arenemise seadusi ja mõistma nende põhjal kõiki elunähtusi meil ja mujal maailmas.

Töö sisuline kaal sõltub oluliselt käsitletuse konkreetsu-

sest ja tihedusest, haardeulatusest ja ammendavusest, esitatud mõtete uudsusest ja isikupärasusest. Oma väiteid on vaja konkreetsete näidetega tõestada. Aktuaalsete päevaprobleemidega tuleb pidevalt kursis olla ajakirjanduse ja raadio abil. See ei tähenda, nagu võiks ajalehe juhtkirja või olupilti kirjandiks ümber kirjutada. Paljud kirjanditeemad eeldavad mitmesuguseid teadmisi ka otseselt keskkooli õppeainetes. Nii peab loodusteadusliku kallakuga töö jaoks küllaldaselt tundma keemiat, bioloogiat, füüsikat, geograafiat. Kirjanduslik kirjand saab mannetu, kui ei ole käepärast kirjandusteoreetilisi mõisteid ja termineid ega kirjandusajaloolisi fakte. Kirjandusteoseid sobib tsiteerida, kuid ainult siis, kui katkend on sõna-sõnalt meeles; vastasel korral piirdutagu episoodi vaba jutustamisega.

Teadagi vastutab autor iga esitatud fakti õigsuse eest.

Hea kompositsiooni mõistesse kuulub kõigepealt töö terviklikkuse nõue. Käsitlus olgu kindlalt eesmärgistatud ja sihiteadlikult lõpule viidud. Töö algusest peale peab lugeja märkama seda punast joont, kirjandi telge, mis ühendab kõik üksikosad ühtseks orgaaniliseks tervikuks. Arutlev töö algab normaalselt sissejuhatusega ja lõpeb kokkuvõttega. Sissejuhatuses selgitatakse ligemalt püstitatud eesmärki, ühtlasi neid tegureid, mis aitavad käsitlust mõista; kokkuvõtte esitab töö tulemused, probleemi lahenduse põhituumad, teeb üldistused. Muidugi on töö põhiosade suhtes teemast ja isiku soovist olenevalt palju varieerimisvõimalusi, aga peaasi, et kirjand millegagi algab ja kuhugi välja jõuab, et igal osal on oma otstarve ja õigustus.¹

Hea kompositsioon tähendab ühtlasi sobivat liigendust ja proportsiooni töö eri osade vahel. Tuleb hoiduda paisutustest ja liiglihast, kuigi on varuks mõni küps mõte, mida saaks vägivaldselt teema alla nihutada.

Et töö tuleks süsteemikindel ja hea kompositsiooniga, on

¹ Jutustava või kirjeldava laadiga töö on vabama kompositsiooniga, selle üksikosad ajalises või ruumilises järgnevuses, kuid eksamikirjand kannab enamasti teaduslik-arutleva töö ilmet.

vaja pärast teema igakülgset läbimõtlemist koostada plaan ehk k a v a , mis kirjalikult esitatakse eksamikirjandi algul või mustandis. Kava ja töö võrdlemisest selgub, kas kirjutajal on küllaldaselt plaanipärase töö oskust, mida ta ülikoolis vajab igal sammul. Iga keskkoolilõpetaja ei ole veel suutnud omandada kavapärase töö harjumusi, sellest ka tõrksus plaani koostamise vastu. Vahel nuputatakse mingi plaan silmapetteks, pärast kirjandi valmimist. Sellega suudab autor tässata küll ainult iseennast, mitte töö lugejat. Plaanitu kirjand ei rahulda: puudub olulist, esineb teema suhtes ülearust, proportsiooni ei ole. Mõnes kirjandis võtab sissejuhatuse, näiteks "Pisuhänna" saamisloogu, tööst põhiosa enda alla, teema käsitlemist, "Raha- ja karjäärijaht komöödia "Pisuhänd" asendab lühike sisujutustus töö lõpul. Teisel on kirjandina esitatud lühike kokkuvõtte teose süžees, aga teema ja juurdelisatud kava nõuavad hoopis enamat. Muidugi on ka neid, kes suudavad hea kompositsiooniga töid koostada ilma kirjaliku kavata, mõttes loodud plaani järgi. Neile ei valmista aga mingisugust raskust koostada kirjalikku kava, mis kindlust veelgi lisab.

Ka mustandis esitatud plaan tuleb korralikult sõnastada ja kirjavahemärgistada. Näidiseks on lisatud alljärgnev kava teemale "Maaproletariaadi võitlus majanduslikust hädapõlvest pääsemiseks eesti realistliku kirjanduse kujutuses".

A. Sissejuhatuse.

- I. Olukord külas eelmise sajandi lõpukümneil.
- II. Maaproletaarlaste hädapõlve ja võitlust kujutavad teosed (J. Liivi "Vari", E. Vilde "Külmale maale", E. Särgava "Tulge appi!", J. Madariku "Vabariik").

B. Teema arendus.

- I. Külakehvistu elu kujutamine.
 1. Külakehvikud romaanis "Külmale maale".
 2. Oheliku saunarahvas.
 3. Vallavaesed Kukulinnas.
- II. Maaproletariaadi tähtsamad esindajad ja nende võitlus.

1. Väljactsa Jaani, Kuuse Villu, Oheliku Antoni ja Ants Vasaku ühised jooned.
2. Jaani ja Villu hukkumise paratamatus.
3. Oheliku Madise palgaliste suurem klassiteadlikkus -- nende moraalne jõud.
4. Ants Vasaku kasvamine revolutsiooniliseks võitlejaks.

III. Klassivastuolude kujutamise kunstilised võtted.

1. Realistlik-naturalistlikud olupildid.
2. Iseloomustavat tegelaste kõnes.
3. Kontrast kahe keskkonna kujutamisel.

C. Kokkuvõte.

Maaproletaarlase kirjanduslik arengutee jõuetust protes-
tijast teadliku võitlejani (Jaan, Villu - Anton - Ants).

Märkus. P. III võiks töös hoopis puududa, kui teemaarenduse I ja II p. all on küllaldaselt esile toodud kirjaniku poolt kasutatud kunstilisi võtteid olustiku ja karakterite kujutamisel.

Väga mitmeid soove tuleb esitada kirjandi sõnastu-
stusstiili kohta. "Halb stiil", "ebakorrektne sõnas-
tus", "piiratud sõnavara" - need on eksamikomisjoni sagedased
ääremärkused, mis nõuavad madalamat hinnet.

Kõigepealt püstitame stiili selguse ja lihtsuse nõude.
Välditagu ülikeerukaid ja pikki lauseid, mis ajavad mõtte umb-
kotti. Paljusõnalisus tuleb tööle kahjuks, eriti kui kasuta-
takse ohtralt seesuguseid uudissõnu, mille tähendust tuntakse
poolikult. Ei maksa käia põhimõtte järgi - mitte ütelda liht-
salt, kui keeruliselt saab. On kasulik hoiduda ka läbikulunud
trafaretsetest väljenditest, täitesõnadest ja -lausetest. Üle-
arune on näiteks seesugune paigaltammuv targutus uue mõtte al-
gul, nagu vahel kirjutatakse: "Kui me võtame vaatluse alla
noorte ülesanded tänapäeva ühiskonnas, siis me võime ütelda,
et need on väga suured ja tõsised." Selle asemel saaks läbi
hoopis lihtsamalt: "Noorte ülesanded tänapäeva ühiskonnas on
suured ja tõsised" või "Tänapäeva noorte ees seisavad suured
ülesanded."

Stiili lihtsuse nõuet ei tohi aga "lihtsustada", s.t.

ohverdada sellele lause tihedust ja ilmekust. Iga fraas peab edasi andma võimalikult täpselt joonistatud mõtte, peab liisama vajalikke värve ja mõttevarjundeid täiendite ja määrus-tega. Konstateerivad on - öeldised vaheldugu dünaamiliste ja ilmekate tegusõnadega. Pikka mõtteahelat keriv lauseperi-ood ei väsita, kui sellele järgneb lapidaarne, napisõnaline tekstilõik.

Muidugi peab vorm vastama sisule, stiil töö teemale ja laadile. Asjalik-arutlevas kirjutises ei saa tarvitada lennukaid võrdlusi, mõistatuslikke või liiga originaalseid kujundeid, igasuguse kvaliteediga sõnu. Näiteks ei saa kirjutada Pavel Vlassovi puhul: Ema ei hakanud lärmama, kui Pavel oli täis; noorkaardiväelastest kõneldes ei sobi ütelda, et nad mängisid sakelastele vingerpussi: krasnodonlaste kangelasteod on väga kaugel mängust ja vingerpussidest.

Stiili täpsuse nõue eeldab küllaldast aktiivset sõnavaara, millest iga mõttevarjund leiab sobiva rüü. See ongi "õige sõna õiges kohas". Kirjutaja leksikoni piiratusest sugeneb palju asesõnu lausesse, mis kahjustavad stiili selgust ja reljeefsust; samade sõnade liigne kordamine teeb töö tuimaks ja tüütab lugejat.

Niisiis sõnavara ühekülgsus ja piiratus ühelt poolt, sisutühi sõnapaljus teiselt poolt on halva stiili omadused. Samuti kahjustab stiili standardsõnade rohkus ja fraseoloogiline stamp. Juba keskkooli vanemais klassides näib kujunevat seesugune keelepruugi kahepaiksus, et fabuleeriva sisuga ja üldteemalistes kirjandites rakendatakse isikupärast ja asjalikku sõnavara, aga ühiskondlike probleemide ja eriti kirjanduslike teemade puhul domineerib otsitud, kunstliku maiguga keeleline maneer. Põimitakse töösse trafaretseid väljendeid, sõnavaralisi vormeleid, nende tõelist tähendusvarjundit tundmata ja arvestamata. Need kirjandusõpikuist ja ajakirjandusest meeldekulunud standardsõnad on tihti minetanud igasuguse konkreetseuse ja neid esitatakse lauses täiesti ebaloogilises ja sobimatus seoses. Selliselt kujuneb omaette stiilirikka täiesti iselaadi nähtus - fraseoloogiline kontaminatsioon.

Alljärgnevad näited mitut laadi stiilivigade ja halva sõnavara kohta olgu hoiatuseks ning abiks eelseisvate tööde kirjutamisel.

Üsna sagedase stiilirikkena esineb tautoloogilist sisu- või sõnakordust, nagu:

- Võime tööle rakendada kogu oma loova töö
- Kehviku pojana on kogu ta elu olnud kehv
- Paveli kuju oli eeskujuks
- Ninna tungib magusalõhnaline heinalõhn
- Häda sunnil oli Jaan sunnitud varastama
- See side tugevnes ja muutus veelgi tugevamaks

Kahekordselt väljendatakse sama sisu:

- Koolis on ehitatud rajad sellele teele
- Vanglas hävib tema purustatud elu
- Tähtsaks probleemiks on elukutse valiku küsimus
- Selles avaldub protest sotsiaalse ühiskonna vastu
- Oma kiivuses ja armukadeduses paiskab ta Tiinale näkku...

Tahaksin hoiatada ka kõige kulunumate standardsõnade ja väljendite eest, mida tarvitatagu ainult hädakorral ja erilise ettevaatusega, et ei tekiks mõttetuid sõnakõlksutusi.

panus - osamaks (mängus); ülekantult tähendab see osakohustust (töös, ürituses), aga ei ole kink ega teene, seepärast ei kõlba ütelda:

- Meie töö on panus ühiskonnale
- Iga taastatud inimese tervis on panus ühiskonnale

Viimases lauses pandagu tähele ka segavat sõnade järjekorda. Ja olgu üldse vähem "panuseid" ning "panustamist".

ühiskond - vajalik sõna, aga paljust tarvitamisest on selle-

gi tähendus uduseks kulunud. Iga kirjanduslikku tegelast, kes ise on halb või kelle käsi käib halvasti, nimetatakse ühiskonna ohvriks: Onegin ja "Libahundi" Tiina, Petšorin ja Väljaotsa Jaan, Hamlet ja isa Goriot, samuti nagu Gorki "inimesed põhjas" - kõik on lihtsalt ühiskonna ohvid. Ühiskond tundub olevat mingi koll, moolok, kõiki-neelav koletis, kelle kaela võib aru andmata iga süü veeretada. Seepärast on ka kõigi progressiivsete kirjanike ülesandeks ühiskonda paljastada ja piitsutada. Kirjutaja mõtleb enamasti ühiskonna all valitsevat ühiskonnakorda või üht osa ühiskonnast, klassi, kihti. Aga seda tuleb väljendada täpselt.

olukord - mugav, üldistava iseloomuga sõna, aga soetab palju ebaloogilisi fraase. Näiteks:

- Imperialistid püüavad õõnestada rahulikku olukorda (õõnestada saaks näiteks aluseid, maksvat korda)
- Olukord nii linnas kui maal teravnes (vastuolu, konflikt võiks teravneda, mitte olukord)
- Olukord (p.o. viletsus, vaesus, tööpuudus) Eestis on härmuseni viidud

küsimus - on sagedasti täiesti üleaarune, eriti paaris sõnaga probleem.

- Kõige tähtsamaks probleemiks on elukutse valiku küsimus (probleem = küsimus).
Võiks olla: Kõige tähtsam on elukutse valik.
- Palju rõhku pühendatakse (!) loomakasvatuse probleemidele ja küsimustele

element - näikse olevat seesugune mugav sõna, mis kipub märkima igasugust määratlemata nähtust, sest kirjutatakse:

- See äratav neis seltsimeheliku abi elemente

- Nad näevad uusi elemente elus

- osa - on liiga laialt hakanud täitma tagasõna ülesannet, ka seal, kus kõlbaks kääne.
- On märgata paranemist õppeedukuse osas (parem: õppeedukuse paranemist)
 - Sõnaliste ettekannete osas on vaja paremat organiseerimist (= sõnalisi ettekandeid on vaja paremini organiseerida)

samm, sammuma - sobib ainult piiratud fraseoloogilisse ühendisse; kõik veel ei sammu, mis edasi liigub.

- Eriti kiiresti hakkas sammuma tehnika meie tööstusettevõtetes
- On saavutatud tohutud edusammud (sammu saab teha, astuda)

võitlus, võitlema - on samuti saanud universaalse sisuga sõnadeks. Mis tahes tegevus koolis või töölalal on võitlus (kvaliteedi parandamise eest, õppetöö taseme tõstmise eest, suurema väljalüpsi eest jne.). Sagedasti on häda ka reaktsiooniga; võitlus peab käima kellegi või millegi vastu, aga ei kõlba kahekordne kaasaütlev:

- Astume võitlusse vaenlasega (p.o. vaenlase vastu) relvaga käes.

On veel rida tegusõnu, mida oleme hakanud tarvitama ülearu sagedasti ja seetõttu nende tähendust ega reaktsiooni enam ei taba. Niisugune sõna on näiteks

toimuma, ka teostama.

- Meie maal toimuvad tohutud suurehitused (võiks olla: on käimas, saavad teoks vm.)
- "Ema" tegevusaeg toimub (=on) hiljem (või hilisem)
- Hakkame tihedamini kontrolli teostama (p.o. kontrollima)

- tõstma - näikse sobivat igal pool, kus miski areneb või läheb ülespidi. Mida kõike ei tõsteta! Tõstetakse näiteks töötulemuse, võitlust, valvsust, initsiatiivi, aga tõsta saab peamiselt igasugust taset (töö-, spordi-, õppetaset).
- looma, loov - esinevad tihti lausa vigaselt, tähenduses muutama, tegema.
- Peame looma oma elu paremaks
 - Ta tahab luua Vargamäe maad viljakandvaiks
 - Nad on eraldunud loovast elust (= loovast tööst?)
- Palju on juttu olnud ülepakkumisest sõnadega rõhuma, piitsutama ja paljastama, mille tarvilikust võiks veelgi piirata. Need metafoorsed väljendid kõlbavad ainult ülekantud tähenduses, valitud kontekstis, ühendis abstraktsete mõistetega.
- rõhuma - käib peamiselt rahva või klassi kohta; rõhub orjus, kolonialism, fašismi raudne saabas, kolonisaatori kand. Aga ei kõlba:
- Kulakud rõhuseid julmalt sulaseid ja teenijatüdrukuid
- paljastama - väärnähtusi, varjatud pahesid, variserlikkust, korrupsiooni, aga ei sünni paljastada konkreetseid isikuid, kulakuid, pastoreid, mõisnike, tsaari ega ka ühiskonda. Paljastamine on saanud tihti päris uue sisu:
- Sellega paljastab (=tõestab?) kirjanik, et selles ühiskonnas ei olnud Jaanil muud teed
 - Teoses on teravalt (!) paljastatud kulakuid (p.o. kritiseeritud)
- piitsutama - kõiki inimlikke pahesid: ahnust, kisjalikkust, laiskust, valelikkust, vaimupimedust, kombelõtvust.

Tihti kasutatakse liigselt ja väärsti ka kirjanduslikke termineid. Nii on kõigist kirjandusteoste tegelastest saanud kujud.

- Tiina ei ole üldse vabaduse eest võitlev kuju, vaid on isikliku õnne eest võitlev kuju
 - Sellised pildid loovad kustumatu revolutsionääri kuju
 - Tagapere Pearut kui kuju ta ei eita
- Mõnes lauses ei suudeta isegi kahekordset kuju vältida:

- Paveli kuju oli teistele eeskujuks

teema ja idee - need on kirjandusteooria terminid, mida eksameil nii kui õpikuiski pakutakse väärades seoses.

- Selle teose teemaks on näidata kommunistide võitlust kodanluse vastu (p.o. teemaks on võitlus kodanluse vastu).
- Teose peaideeks on näidata, kuidas töölisklassi hulgast võrsuvad teadlikud võitlejad (p.o. ideeks on töölisklassi revolutsiooniline võitlus vm.)

kehastama - on sõna, mida eesti keeles tuleb tarvitada väga suure ettevaatusega. Tavaliselt räägime mõne iseloomomaduse, näiteks kurjuse, vooruse, julmuse jne. kehastajast. Aga ei kõlba lause:

- Villu on unistaja talupoja kuju kehastajaks.

Natuke parem on juba niisugune seos:

- Tatjana on vene naisideaali kehastus.

Tuleb täpsustada veel kolme kirjandusliku verbi tähendust: kajastama, kujutama, kirjeldama.

kajastama - reflekteerima, vastuhelki andma, seega õige on: teos, looming, romaan kajastab elu, olukorda, võitlust, vastuolusid jne. Aga ei ole õige:

- Seda teemat kajastab Solohhov oma romaanis (p.o. käsitleb)
- Romaanis kajastatakse proletariaadi võitlust (p.o. kujutatakse või ka käsitletakse)
- Luuletuses "Meil aiaäärne tänavas" leiavad väga südamlikult kajastust
- Tammsaare oma romaanis kajastab selgelt (võiks olla näitab, tõestab), et kapitalistlikus ühiskonnas ausa tööga ei saa jõukaks

kirjeldama

- see väljendab üht elementi kirjandusteose kompositsioonis või ka iseseisvat kirjandusliiki. Kirjeldada saab üksikobjekte, loodust, metsa, sood, elamut, tegelaste välimust või ka üksikpilti tegevusest, aga kirjeldada ei saa talupoegade võitlust rõhujate vastu või eesti küla elu eelmisel sajandil, talurahva kihistumist, kollektiviseerimist vms. Seda kõike kirjanik kujutab, maalib silmade ette, loob pildi. See pole reaalne tegelikkus, vaid kirjaniku fantaasialooming, kuigi tugineb reaalsele faktidele. Seepärast on väär niisugune mõte:
 - Vilde kirjeldab teoses kehviku rõhumist kulaku poolt.

käsitlema

- s.o. analüüsima, arutlema. Teoses saab käsitleda teemat, probleemi, ka ainet või teatavat ajaloolist etappi jm. Mitte segada verbidega käsitsema ja käsitama!

Tihti tuleb eksamitöodes märkida ka meelevaldselt seostatud omadussõnu. Nii segatakse realismist kõneldes sõnu

realistlik, reaalne, tõetruu - esimene kõlbab ainult kirjanikusliku meetodi iseloomustamiseks.

- Nad annavad realistliku (võiks olla: tõepärase) läbilõike kahe tööliisnooruki elust

- "Külmale maale" on kriitiliselt realistlik teos (saaks rääkida vahest kriitilise realismi teosest)

- Romaan näitab väga realistlikult (p.o. tõepäraselt) ...

Omadussõnad ja määrsõnad annavad lausele tihedust ja ilmet, kui nad on õiges kohas ja õigesti tabatud. Aga pingutatud stiil kipub vahel liialdama seesuguste tundepingeliste sõnadega, mis on paljust tarvitamisest hõredaks kulunud, tihti ka lausa üleaarused või vildakad. Liiga sagedasti esinevad omadussõnad helge, kõrge, piiritu, grandioosne. Määrsõnad sügavalt, äärmiselt, nii, väga jmt. on mõeldud lisama tunderõhku, aga efekt on vastupidine: lause saab veider ja lohisev.

helge = selge, hele. Helge võiks olla näiteks tulevik, kuid seegi sõnaühend esineb liiga sagedasti; aga üldse ei sobi helged mõtted, helge kuju, kavatus, inimene, sõber.

- Niisugune üllas ja helge oli Nataša

- See oli kõige helgem sündmus minu elus
Tuleks sõnastada teisiti.

kõrge - peale oma otsese tähenduse kipub märkima kõike positiivset.

- Poem näitab Smuuli kõrget arusaamist

- Teistel pole nii kõrgeid saavutusi;

- kõrgeid töövõite

- Nõukogude inimesed ilmutavad kõrget initsiatiivi

- Neil on kõrged tunded; - kõrged võimed

Niisuguseid lemmiksõnu on veel piiritu, tohutu, palav, suurejooneline, grandioosne, nendegi tarvitamisel peab olema valvas.

- Jaani ausus oli piiritu (1)

- Käivad palavad (palavikulised?) ettevalmistused ärasõiduks

- Pannakse toime suurejoonelisi röövimisi
- Sellega saavutati grandioosne edusamm
- Seda saab teha ainult vaibumata (pideva, väsimatu?) tööga

Ka määr sõnu, nagu sügavalt, äärmiselt, teravalt, väga jt., mis annavad mõttele superlatiivsust, peab tarvitama ettevaatusega ja õiges kohas, et nad lauset ei moonutaks.

- Sügavalt on teoses toodud Martini areng
- Selles teoses teravalt paljastatakse kulakuid
- Ta kannatas äärmiselt majanduslike raskuste all
- Romaani kestel näitab V. väga realistlikult
- Selles aitab neile väga palju kaasa nende teadlikkus

Vahel püüab algaja sõnameister lisada suuremat emotsionaalsust rõhusõnakestega nii, muidugi jt., aga tihti lause nende ärajätmisega ainult võidaks.

- Emal mure on muidugi väga suur (palju veenvam oleks: emal mure on suur)
- Kõik näited peavad muidugi olema äärmiselt tüüpilised
- Ta on nii ülla hingega
- Jõed on nii rikkad kalavarude poolest

Belnevalt esitatud ja veel teised üliproduktiivsed moesõnad ja sõnaühendid on paljust tarvitamisest tähenduselt niivõrd tuhmunud, et lähevad segi ja põhjustavad omataolisi fraaseoloogilisi kontaminatsioone. Järgnevad näited iseloomustagu seesugust sõnavaralist vägivaldat.

- Areneb teadus, et rahuldada inimkonna ette kerkivaid raskusi ja küsimusi (kokku monteeritud kolm sisult lähedast sõnaühendit: rahuldada vajadusi + lahendada küsimusi + ületada raskusi)

- Meie noortele avanevad eesmärgid, mida tuleb täita (avanevad väljavaated, perspektiivid + selguvad ülesanded, eesmärgid + täita ülesandeid, kohustusi + eesmäärke saavutada)
- Kommunistid etendavad väga suurt tähtsust külas (p.o. etendavad tähtsat osa = omavad suurt tähtsust = neil on väga suur tähtsus)
- Suurt osa teaduse ja tehnika arengule osutab kommunistlik partei (suurt osa etendab + tähelepanu osutab)
- Noored võitlevad laialdastel tööpostidel (võitlevad millegi eest + tegutsevad laialdastel aladel + igauks seisab oma tööpostil)
- Ei ole tõkkeid, mida inimene ei suuda vallutada (tõkkeid ületada + kindlusi, alasid vallutada)
- Suurt osa inimese elus kannavad oma õlgadel arstid (etendavad suurt osa, või: kannavad vastutust, või: töö lasub nende õlgadel)
- Tuleb rõhku pühendada; on vaja rõhku pöörata (rõhku panna, asetada + tähelepanu pöörata)
- Näidendis "Libahunt" paljastatakse valitseva ajastu väärnähtusi (valitseva korra + selle ajastu)
- Olukord nii linnas kui maal teravnes; - olukord laheneb teisiti (olukord halveneb, paraneb, kujuneb + vastuolud teravnevad, konflikt või küsimus laheneb)

Eelnenud sõnavaraliste väärmoodusistega on mõnevõrra sarnasust ebaloogilistel liitsõnadel, milles üks komponent on tihti üleaarne, lisatud soovist väljendust intensiivistada. Näidetes märgivad klambrid üleaarust.

- Kirjanik on esile toonud tema hingelisi /läbi/-elamusi
- Arst päästab surmasuust inimelu (p.o. inimese)
- Margus abiellub vanemate /peale/sundimisel Mariga (pealekäämimisel + sundimisel)
- On vähenenud koolera /haigus/juhud (võiks olla ka koolerahaigus)
- Mõtted tulevikukavatsustest (võiks olla: mõtted tulevikust, või ka: tulevikukavatsused)

- Ta tutvus sotsialismiga juba koolipõlve/aastate/s
- See tuleb ilmsiks kollektiivses töö/lõigu/s
- Jões, järved ja mered on rikkad kala/varu/de poolest
(= on rikkad kaladest)

Eriti pentsik on iseloomustus Pearu kohta:

- ta on kapitalistliku ühiskonna /valmis/produkt

Saaksime seostada ainult sõna produkt; üle kantud tähenduses me valmisprodukte ega poolfabrikaate ei tunne.

Eksamitööde kirjutamisel tuleb erksalt järgida õ i - g e e l s u s e n õ u e t , s.o. rakendada ainult õigeid sõnavorme ja tuletisi, konstrueerida laused kõigi grammatikanoüete kohaselt, õige reksiooni ja kongruentsiga; sõnu seostatagu nende tähendusele vastavalt ja õiges järjekorras. Kirjand peab ühtlasi arvestama kõiki õ i g e k i r j a n õ u - d e i d häälikute märkimisel sõnas, sõnade kokku- ja lahkukirjutamisel, suure algustähe kasutamisel, samuti lausete kirjavihemärgistamisel. Eelnenud näidetega sõnavara-alase vägivalla kohta on juba riivatud õigekeelsust. Jäeb hoiatada veel mõnede ilmsete tähendusvigade eest, mis tihti kipuvad esile. Kaldutakse vahetama samast tüvest tuletatud sõnu, kuigi nende tähendus on täiesti erinev.

käsitama ~ käsitlema

- M. Gorki "Ema" käsitab töölisklassi võitlust vabaduse eest (p.o. käsitleb)

Kirjanik, raamat, õpetlane, loeng käsitleb teatavat teemat, probleemi, s.t. analüüsib, arutleb seda, tegeleb sellega.

Käsitama = mõistma, aru saama (sõna, ülesannet, vihjet jne.).

kujutama ~ kujutlema ~ kujundama - need on täiesti eri tähendusega

kujutlema = ette kujutama (tulevikku, kaugeid maid)

kujundama = vormi, kuju andma, vormima (kunstiteost, iseloomu)

kujutama - silmade ette manama, kujukat pilti looma (vt. eespool)

Tihti segatakse kirjandeis lähedasi, kuid mitte kattuvaid sünonüüme. Nimisõnade hulgas esineb mõistelist segamist, nagu tulemus - tagajärg, siht - eesmärk - ülesanne, enam ~ enamik või ka teos - looming, luule - luuletus jt.

- See töö täidab oma eesmärgi (p.o. ülesande)
- Vilde ajaloolisi loominguid lugedes tõuseb viha sakslaste vastu (p.o. teoseid, romaane)
- Koidula isamaалуuled on kirjutatud suure paatosega (= isamaalaulud või luuletused)
- Rahvaluulekeeles esineb arhailisi sõnu ja vorme (on mõeldud rahvalaulu)

Aga tähendusvigu võib tekkida ka päris igapäevasõnavaras: lähedastest sünonüümidest astub üks teise asemele.

järgi ~ järele

järgi on tagasõna, võib esineda ainult koos käändsõnaga: õpiku järgi, dokumentide järgi, ajalehe teadete järgi, passi järgi jne.

järele on verbi laiend, selles funktsioonis ei kõlba järgi : mõtelge järele! vaadake järele! uurige järele! pärige järele! ta tuli mulle järele! paberit jäi järele.

oma- ja enese-reegleid on koolis palju harjutatud, kuid ikka läheb meelest, et oma esineb täiendina nimisõna ees ja ise, enese on verbi laiendid, sihitised või määrused. Õige on: jätta mõnikord oma tarkus enesele; ta ostis enesele kalossid ja lõõtspilli (mitte omale).

Tuleb meelde jätta sõnapaari kõik ja kogu tähendus, millest esimene loetleb üksikuid, teine märgib tervikut: kogu klass, kogu mets, aga kõik õpilased, kõik puud. Vigaseid näiteid:

- Kõik oma jõu pühendas ta rahva teenimisele (p.o. kogu)
- Tuli kõik viha välja valada (p.o. kogu viha)

Kindlasti lühemuse pärast eelistatakse asesõna iga tähenduses igaks (nimisõnalise asesõnana) ja määr sõna niisama asemel pakutakse asesõna sama. Näiteid:

- Noortel on igal (p.o. igauhel) oma individuaalne pale;
- igal (p.o. igauhel) on midagi mõttes, igal oma siht
- Tema hing on sama kaunis (p.o. niisama kaunis)

Kõige massilisemalt on hakanud esinema väära siduvat ase-
sõna milline; seda loeme ka trükist ja kuuleme raadiost. Sõ-
na milline levimisele on arvatavasti kaasa aidanud vene kee-
lest valesti tõlgitud laused, katorõi asendis milline, kus
aga õige on kes või mis. Kirjutatakse:

- Oleme kaasa elanud filmidele, millised (p.o. mis) ju-
tustavad kodusõja kangelastest
- Otsitakse varastatud asju, milliseid (p.o. mida) aga
ei leita
- Kas ta näeb veel kunagi oma omakseid, millised (p.o.
kes) jäid teda ootama

milline on õige ainult omadussõnaliselt, täiendi asendis:
peab teadma, millist sõna tarvitada.

Korrektne lause nõuab eituse korral sidesõna ega, tähendu-
ses ja + ei. Ei ole õige:

- Seepärast ei tekkinud ühegi noormehe ja neiu ette kü-
simus (p.o. noormehe ega neiu)
- Ta ei olnud distsiplineeritud ja ei mõistnud üksikisi-
ku tähtsust (p.o. ega mõistnud)

Tihti ei märgata, et liitsõna tuletuslikult erineb liht-
tüvest. Õige on:

- tundlik, aga peenetundeline (mitte peenetundlik)
- moodsalt, aga vanamoeliselt (mitte vanamoodsalt)
- leplik, aga kokkuleppeline (mitte kokkuleplik)

Liitsõnade puhul peab hästi tähele panema eelnevaid täiendeid,
et ei tekiks väär seos, nagu vahel esineb:

- Noored organiseerivad kirjanduse lugemisõhtuid (p.o.
kirjanduse lugemise õhtuid)
- Kriitilise realismiperioodi teosed (p.o. lahus)
- Lehmade lüpsiaparaadid (p.o. lehmälüpsiaparaadid ~ lüp-
siaparaadid)

- Masinate tootmistehnika (p.o. masinate tootmise tehnika)

Eksamikomisjonide kõige sagedasem etteheide on märgitud töö serval sõnaga "Lause!" On esinenud eksamitöid, mida võid lugeda lõhekülje või paar sellest vähimatki käsitamata. On ainult sõnad, mõtet ei ole, kuigi fraas on pikk nagu lohemadu ja iga sõna ilmse emotsionaalse sisuga. Mida peaks tahtma ütelda seesugune sõnade virvarr, nagu loeme tööst teemal "Inimeses peab kõik olema ilus"?

"Ilu küsimused - üleminek nooruse küsimustele - noorus, see on edasiviiv, arenev, õppiv ja kasvav; noorus, see on kõik elav, rõõmus, noorus - see on ilu. Meie inimese ilu - karge ja puhas moraal, sisemaailma rikkus, tööarmastus, patriotism, suured ja puhtad tunded - armastus, sõprus, seltsimehelikkus."

Või veel teinegi näide samas laadis:

"Eesliinil on sotsialism. Ja mitte põhjendamatult. Sel-line riigikord, kus inimkonna iga liikme kõik võimed kasutatakse kõigi ühiskonna liikmete poolt, riigikorra juures, kus kõik inimesed on üksteisele vajalikud, tähtsad, kus iga inimene töötab ühiskonna edasiseks ja veelgi suuremaks progressiks, ei jää inimestel edu tulemata."

Hoidutagu niisugusest tühjast sõnakõlksutusest, milles seoseta sõnad ja poolikud laused on keritud kokku segaseks, hargnemata puntraks!

Koolis ei ole ilmselt suudetud omandada küllaldaselt teadmisi ja nende rakendamise oskust, et igakülgselt korrektseid lauseid moodustada. Eksitakse päris lihtsategi reeglite vastu. On ununenud täiendite järjekord, aluse inversioon, kongruentsinõuded, kõrvallause paigutus pealause suhtes, lauselühendite õigekeelsus; esitatakse iseseisvalt kõrvallaused, väga tihti jäetakse ära alus, esineb rohkesti märgivigu.

Järgnevalt mõningaid halbu lauseid, millest kõik ei ole küll otse lubamatud, aga siiski ebakorrektsed ja segavad, nii et parem on neid vältida.

Ilukirjanduses kohtame tihti elliptilisi väljendeid, nominatiivseid ja infinitiivseid lauseid, milles puudub öeldis. Seesugused laused väljendavad mitmesugust meeleolu, iseloomustavad kõnekeelt, dialoogi. Aga kirjandeid kirjutame põhiliselt teaduslik-arutlevas laadis, siia sobib ainult korrektne lause ja asjalik stiil. Seesugune lause ei ole lubatav:

- Tiinas andis kirjanik vabadust armastava, julge ja jõulise kaju. Julge, kuna ta söndas astuda üksi kõikide vastu. Tugeva, sest ta protest läks lõpuni

Terve fraas oleks tulnud tihendada üheks lauseks või välja arendada kolm täielikku lauset.

Samasugune lugu on järgmiste lausetega:

- Niisiis meie inimene meie ühiskonnas on meie kõigi ühisvara. Võimsam kui ükski mehhanism.

Peaks olema üks lause: ... kõigi ühisvara - võimsam kui ...

- Jääb ainus pääsetee: minna. Põgeneda eemale eelarvamuste umbsusest.

Punkti asemel peaks olema koma.

Täiesti taunitav on kõrvallauseist või lauselühendeist koosnev tekst, samuti kõrvallause lahutamise pealausest punktiga.

- Aatomienergiat kasutatakse elektriijaamade käikulaskmiseks. Kuna Ameerika Ühendriikides kasutatakse aatomienergiat sõjaliseks otstarbeks

Väike kohendus teeks punkti asendamisel komaga lause talutavaks põimlauseks:

- Aatomienergiat kasutatakse meil elektriijaamade käikulaskmiseks, kuna Ameerika Ühendriikides kasutatakse seda sõjaliseks otstarbeks

Või teine halb lause ilma pealausega:

- Öppides tundma erinevate maade kultuuri ja andes oma kultuurist seda, mis neil puudub" (on ainult des-lühend ja kõrvallause)

des-lühenditega on üldse palju pahandust. Nad teevad lause lohisevaks ja segaseks, nii et kirjutaja selles ise enam ei orienteeru. Sagedasti kannatab ühildumine. Eriti puine tundub sõnastus siis, kui des-lühend lükitakse aluse ja öeldise vabele. Niisugune lause ei ole eesti keelele üldse omane, kuigi grammatikais selle kohta esitatakse näiteid.

- Tihhon, lahkudes kodust, kuulekalt täidab kõik ema ... nõuded ja käsud

Tuleks muuta ka sõnade järjekord, ja lause võiks olla:

- Kodust lahkudes täidab Tihhon kuulekalt kõik ...

Mitte palju ladusamad ei ole järgmised laused:

- Mari, püüdes ennast esile tõsta, solvab Tiinat
- Papp, kartes oma prestiiži vähenemist, hävitas tema kui nõia

Koma ärajätmine teeb seda laadi lause hoopis segaseks:

- Tema olles voodis pikali, leiab jõudu maalimiseks (p.o.: olles voodis pikali, leiab ta jõudu maalimiseks)

des-lühendeid võiks üldse vähem olla, sest väga tihti kipub ununema põhireegl, mille kohaselt pealause alus väljendab ühtlasi des-vormi tegevuse tegijat, kui see ei ole omastava kujul juurde lisatud, ja tekib vassing:

- Käies tagumistel jäsemetel, hakkas inimahvil arenema aju

Mitte ajud ei käi tagumistel jäsemetel, nagu siit järgneb, vaid ahvid. Tuleb väljendada kõrvallausega. Ja veel samasuguseid näiteid:

- Saades vanemaks, muutus pilk kriitilisemaks (selle järgi saab ainult pilk vanemaks)

- Tutvudes selleaegse kirjanduse parimate teostega
kõidavad lugejat paljud probleemid
- Lugedes valdavad iga kord erisugused lõbielamu-
sed

Viimases lauses on mitu viga. Võiks olla: Lugejat valdavad iga kord erisugused elamused; või ka: Lugemisel valdavad meid ...

Soovist lühemalt ütelda jäetakse tihti välja mõni vajalik lauseliige, peamiselt asesõnaline alus, aga vahel ka sihitis.

- Temas peitub tohutu energia, /ta/ lööb kõikjal (p.o. kõigil) tööaladel kaasa
- Ta haletseb kulakuid, kui nende varandus konfiskeeritakse ja /nad/ saadetakse külast välja (selle järgi saadetakse varandus külast välja)

Tuleb tähele panna, et omastavalisele täiendile ei järgneks kõrvallause, nagu on näidetes:

- Hulk ei suuda teda sundida loovutama aida, milles hoitakse seemnevilja, võtmeid
- Vilde näeb ette sellise ebaõiglase ühiskonna, kus kehviku elu on täis viletsust ja muret, peatset hukku

Lause tuleks konstrueerida kuidagi teisiti, näiteks tuua sellesse veel üks kõrvallause:

- Vilde näeb ette, et selline ebaõiglane ühiskond, kus kehviku elu on täis viletsust ja muret, peab varsti hakkuma

Väga tihti seotakse kaudse kõne kõrvallauseid kahe siiduva sõnaga, millest et on ülearune:

- Tiina mõtleb kahetsustundega, et miks teda on jäetud siia ilma vaevlema
- Kõiki ühendab mõte, et kuidas on võimalik paremini kohale jõuda
- Margus lööb kõhklema ja küsib, et kes neid metsas paari paneb

Vaatame veel mõningaid peidetumaid süntaktilisi väär-
moodustisi. Keeruline ja kohmakas saab lause, millesse kuh-
jub mitu deverbaali (eriti mine-vormi) oma laienditega. Ka-
vapunkt järgmises sõnastuses on halb:

- Professor Miilase eraldumise ühiskonnast kasuta-
mine vaenlase poolt

Võiks olla: Professor Miilase eraldumine ühiskonnast ja sel-
le ärakasutamine vaenlase poolt.

- Terava kokkupõrke kahe antagonistliku klassi va-
hel esinemine paljudes teostes on Jakobsoni loo-
mingu iseärasus

Parem oleks: Terav kokkupõrge kahe antagonistliku klassi va-
hel on Jakobsoni paljudele teostele iseloomulik.

- Üks õnnestunumaid osi (?) Smuuli loomingus on
inimese kujunemise näitamine

võiks kõlada lihtsamalt: J. Smuuli loomingus on õnnestunult
näidatud inimese kujunemist.

Vahel saab kohmakat konstruktsiooni vältida kõrvallau-
sega:

- Müüdi vennaarmastusest ettevõtja ja töölise va-
hel paljastamises seisab jutustuse tähtsus

Siin sobiks kõrvallause: Jutustuse tähtsus seisab selles,
et ta paljastab müüdi vennaarmastusest ettevõtja ja töölise
vahel.

Sõnade järjekorra reeglitele ei saa alati toetuda, aga
mõningaid nõudeid tuleb tingimata arvestada.

Rõhusõnakesed ka, isegi, -gi, muidugi võivad täiesti
moonutada lause sisu, kui nad ei seisa rõhutatava sõna vahe-
tus naabruses. Õige on numbritele vastav järjekord:

2. 1.

- Jutustuses on ka näidatud klassivaenlase viha
- Kõige kivisem südagi peaks tundma (p.o. kivi-
seimgi süda)

4. 1. 2. 3.
- Luuletused, millest isegi mõned on ilmunud aja-
lehes

2. 4. 1. 3. 5.
- See ei jää aga muidugi Marile märkamatuks

Hoopis märgatavam on väärkontakt, mis tekib kõrvallause lahu-
tamisel põhisoñast:

3. 4. 5. 1. 2.
- Toimus põhjalik murrang inimkonna ajaloo, mis
pani aluse uue inimese kujunemisele

2. 3. 1.
- Sellega täitus miljonite unistus tsaari-Venemaal,
mille eest võideldi

Siin saab sisu täiesti tagurpidine.

- Kirjanik näitab talupoegade viletsat olukorda sel
ajal, mis oli tingitud ...

Peaks olema: Kirjanik näitab selle aja talupoegade viletsat
olukorda.

Sõnade järjekorra reegleid on kasulik enne eksameid mee-
nutada; mõned nendest on küllalt selged ja rakendatavad, näi-
teks aluse ja öeldise inversiooni nõue, kui eelneb öeldise
laiend:

2. 1.
- Draamas "Tabamata ime" Vilde kujutab tõusikharit-
lasi

2. 1.
- Kõigil aladel teadus on teinud edusamme

Nimisõnaline täiend peab käima omadussõnalise ees, mitte aga
vastupidi, nagu võib lugeda:

- Näeme ema väärrika poja töö jätkajana (p.o. poja
töö väärrika jätkajana)

2. 1.
- Kuid sellise Paveli käitumise pärast on ema kurb

2. 1.
- Vilde näitab kogu Jaani traagikat

Ka määruse väär seos võib vahel mõtte segi ajada:

2. 1.
- Ta armastab valges kitlis käske jagada

Kongruentsi poolest on eesti keele lauses rida karisid. Tuleb silmas pidada lisandit - nii kirjavahemärkide kui ka ühildumise poolest. Elukutset või sugulust märkivat lisandit ei tohi ühildada, kui see on ühesõnaline:

- Pavel aitab vabastada revolutsionääri Zuhraid (p.o. revolutsionäär Zuhraid)

Jutumärkides pärisnimi peab jääma nimetavasse, käändelõpu saab lisand:

- Kangelaseepose "Kalevipoja" ilmumisel (p.o. "Kalevipoeg")
- Sellest kirjutati ajalehes "Noorte Häääl" (mitte ajaleht "Noorte Hääles")

Mitme alusega lauses ei või öeldis olla ainsuses:

- Ühine eesmärk ja kollektiivi abistav käsi julgustab (p.o. julgustavad)

Impersonaalses lauses ei tohi öeldist ühildada mitmusliku sihitisega:

- Need õigused tulid kätte võidelda (p.o. tuli)
- Tulevad taastada vabrikud ja tehased (p.o. tuleb)

On vaja meelde tuletada rektsiooni poolest kriitilisi sõnu. Tihti kantakse tuntud sõna rektsioon sisu alusel vähemtuntud sünonüümile üle. Eriti palju esineb üleaarust seestütlevat, kus õige oleks osastav; vahel asendatakse tagasõna käändelõpuga, ja vastupidi, või ka üks tagasõna teisega.

plaanitsema - mida?

- Ta plaanitseb lakkamatult edaspidistest suurtest töödest (p.o. suuri töid; vrd. mõtleb - millest?)

kirjeldama - mida?

- Nad kirjeldavad ennastsalgavast tööst (p.o. tööd)
- Vilde kirjeldab talupoegade raskest elust (vrd. jutustab, kirjutab - millest?)

vältima - mida?

- Tuleb anda juhtnõore sellest (haigusest) vältimiseks (vrd. hoidumiseks)

baseeruma, põhinema - nõuavad alalütlevat, millel? Aga tihti loeme:

- Baseerudes ... eesrindlikumale õpetusele ...
- See ei põhine mitte füüsilisele, vaid vaimsele tööle

Sagedasti esineb eksimist ka tagasõnalise reksiooniga.

huvi, huvi tundma - mille vastu?

- Keegi ei tunne huvi sellest, kuidas ta suudab elada (p.o. selle vastu)
- Pavelis tekib üha suurenev huvi selliste teoste järele (p.o. vastu; vajadus, igatsus millegi järele)

teadlik, teadlik olema - seestütlev, millest?

- Nad on teadlikud oma ülesannete suuruses (p.o. suurusest)

mure, muret tundma - mille, kelle pärast?

- Mure toidu eest ... (p.o. toidu pärast)
- Ta ei tundnud kunagi muret tuleviku üle (p.o. pärast)

kriitika - millegi kohta

- Näeme kirjaniku hukkamõistvat kriitikat tolle- aegse ühiskonna vastu (vrd. võitlus - vastu)

süüdistus - kellegi vastu

- Kogu draama on süüdistus ühiskonnale (p.o. ühis- konna vastu)

Reksiooni alalt häirib veel ülepakkumine saava ja ole- va käändega, kus eestipärasem oleks nimetav. Tundub vist mo- dernne ja peen. Aga saav kääne öeldistäitena väljendab aju- tist olemist, millekski osutumist, seepärast ei ole ka sisu-

liselt õige ütelda:

- Nõukogude inimene on meie ühiskonna aluseks (p.o. alus, sest on alati)
- Jaan ei ole võitlejaks
- Iga inimene on omaette isiksuseks (p.o. isiksus)

Verbid t u n d u m a ja n ä i m a ei nõua sugugi tingimata olevat käänat, parem oleks nimetav (kuigi olev on ka lubatav):

- Tammaru pere tundus talle algul võõrana ja kauge (parem: võõras ja kauge)
- See võis näida talle esmalt võõrana ja imelikuna (parem: võõras ja imelik)

Nende pikaks venitatud lõppude asemel võib julgesti soovitada eestipärasemat, lõputa vormi, nimetatavat: Sinu rõõm on minu rõõm, sinu mure on ka minu mure (mitte rõõmuks ja mureks); see maja näib suurem, kui ta on; nad paistavad päris taibukad (mitte taibukatena). na-na-tõbi läheb koguni nii kaugele, et olevat käänat pistetakse täiesti sobimatusse ühendisse:

- Rahvalaul kirjeldab neid kui mõisniku lähemate abilistena
- Kõige produktiivsema kirjanikuna on meil Vilde

Koondlausete vormimisel tuleb peale kirjavahemärkide silmas pidada ka seda, et ei "koondataks" erineva rektsiooni-ga sõnu.

- Tahame järele jõuda ja ette jõuda Ameerika Ühendriikidest (järele jõuda - kellele?)
- Tammsaare näitab seda rasket ... võitlust maaga ja töösse suhtumist, mida talupojal tuli pidada
- Kirjandus jutustab meile rahva püüdlustest ja unistustest parema poole (unistus - millestki)

Või põhisõna juurde "koondatud" sõna ei sobi sinna sisuliselt:

- Uuesti sain ammutada jõudu eluks ja raskusteks
- Ta annab kogu oma jõu ja tahte soo kuivendamiseks

Õigekirjareegleid peaks iga keskkoolilõpetaja suutma omal käel grammatika õpikust korrata, seepärast sel alal esinenud vigu käesolevas ei analüüsita. Juhuslik eksimine vähetuntud võõrsõnas, kaheldav kirjavahemärk või suur algustäht ei määra nii oluliselt kirjandi saatust kui ilmne eksimine selgete ja vaieldamatute ortograafiareeglite vastu. Korratagu tingimata võõrhäälikute f ja š välte märkimist! Et punktuaitsioonivigu ei tekiks, selleks on vaja iga kirjutatud lause struktuur hästi läbi mõelda. Umbropsu pandud kirjavahemärgid satuvad harva õigesse kohta. Kokkukirjutamise ja suure algustähe otsustamisel tuleb lähtuda kontekstist, reeglid üksi siin ei abista. Näiteks N(n õ u k o g u d e s p o r t l a s e d võib olla nii suure kui ka väikese tähega, sõltuvalt sisust (kas nad esindavad Nõukogude Liitu või mõtlevad, spordivad nõukogulikult).

Töö v ä l l i n e k ü l g peab arvestama teksti paigutamise ja pealkirjastamise eeskirju. Töö algul olgu u. 5 cm tekstita, samuti jäetagu sobiva ulatusega servad. Puhtasse töösse võib ainult minimaalselt sattuda mahakriipsutusi või määrimist. Mustand on selleks, et teha parandusi. Aga kava mustandis olgu selgesti loetav ja õigesti kirjavahemärgistatud, siis ei tarvitse seda puhtas töös korrata. Hoidutagu diplomaatilistest ortogrammidest, tahtlikult segasest kirjast; iga loetamatult kirjutatud kriitiline sõna suurendab tarbetult vigade arvu.

x x
x

Lõpuks eksaminandile 10 nõuannet, millest võiks kirjutamisel tulu olla.

1. Ära kirjuta seda, mida sa ei tea!
2. Kõigepealt mõtle, siis püstita sõrestik, s.o. kava, alles seejärel asu kirjandit vormima!
3. Teema olgu katus, mille alla mahub kogu ehitus.
4. Ära püüa kirjutada ülearu targalt ning keerukalt! Läbi paksu sõnaudu ei näe ka kõige säravamaid terakesi.

5. Liiga palju soola rikub supi; ka sõnadega ei maksa üle soolata.

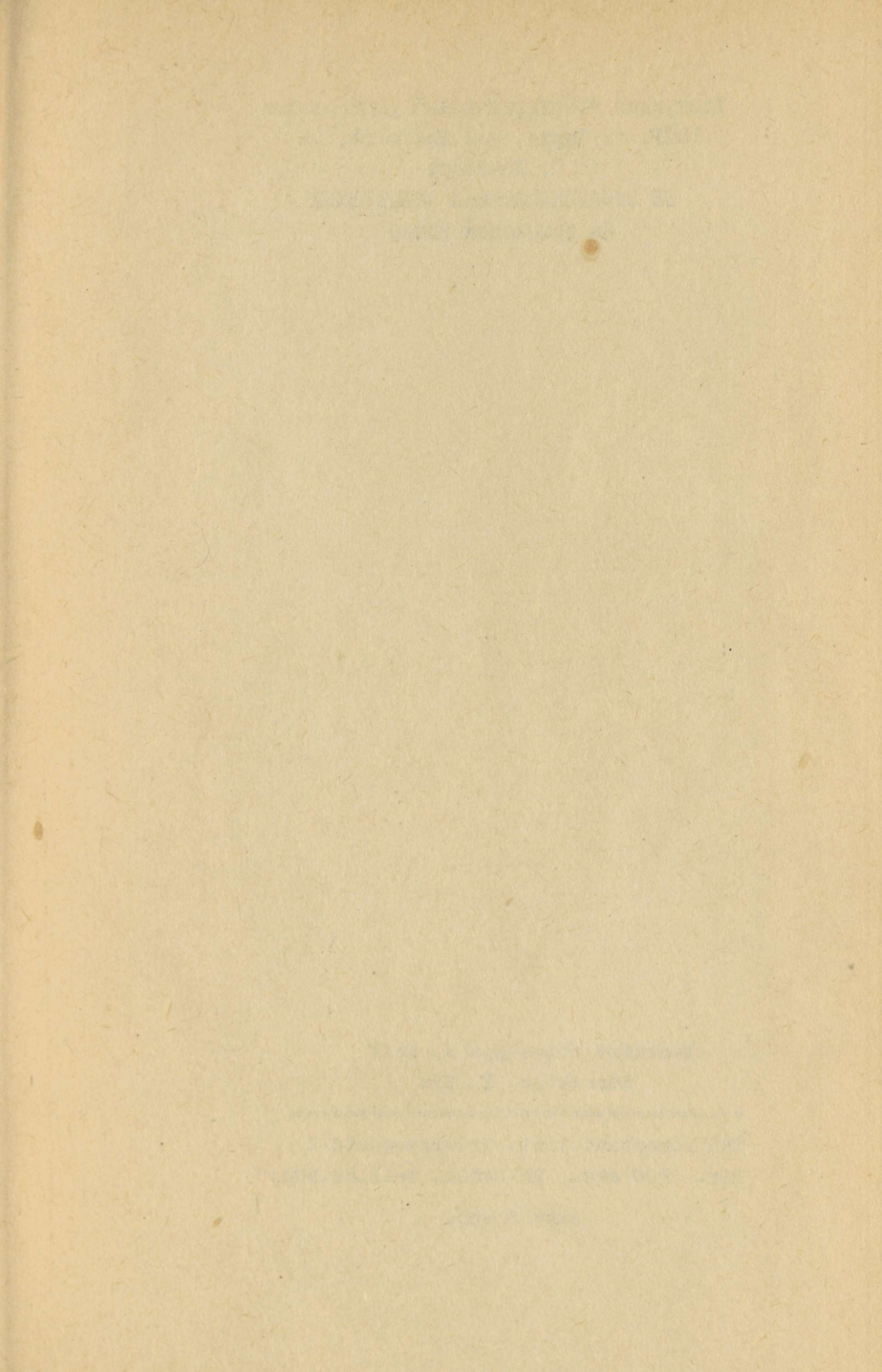
6. Täpsus ja otstarbekus on keele ilu.

7. Ütleme nii: iga mõte astugu ette nägusas keelises rüüs, aga mitte maskikostüümis lehvide ja kurinatega; ka liiga kulunud või luitunud hilbud ei kõlba.

8. Määritud kiri on ebakultuurne, aga iga meelega rikutud täht või sõna tahab lugejat tüssata.

9. Kirjavahemärgid ei ole ainult täpikesed; nad liigendavad kirjatööd nagu pausid meie kõnet. Puuduv või liigne märk räägib poolikust kirjaoskusest.

10. Pea meeles: kirjandeid hinnates neid ei mõodeta, vaid kaalutakse.

Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18
Г. Лаугасте
ОБ ЭКЗАМЕНАЦИОННЫХ СОЧИНЕНИЯХ
На эстонском языке

Vastutav toimetaja E. Koit
Korrektor E. Oja

=====
TRÜ rotaprint 1961. Trükipoognaid 2.
Tir. 1500 eks. MB 04503. Tell.nr.512.

Hind 6 kop.

Hind 6 kop.

